

NELJÄNNEN INFINITIIVIN KANSANKIELISTÄ TAUSTAA

I. NELJÄS INFINITIIVI KIELIOPEISSA

Nykysuomessa ns. neljäs infinitiivi on tuiki harvinainen kirjoitetussa kielessä, eikä käyttö ole paljon laajempaa kansankielessäkään (IPK 1989: 430–431; Forsman Svensson 1990: 47). Tämä kuvastuu useista kieliopeista, joiden mukaan kyseiset infinitiivit ovat »hiukan epätavallisia» (Penttilä 1963: 642), »vanhanaikaisia» (Stenberg 1971: 172), »melko harvinaisia» (Sadeniemi 1975: 104), »harvinaisia ilmauksia» (Karlsson 1982: 188) ja esiintyvät »sanonnoissa» (Turunen 1977: 18). Koko infinitiivikäyttö onkin sivuutettu uudessa ulkomaalaisopetukseen laaditussa kielioopissa (White 1993). Substantiivisia *minen*-johdoksia esittelevät toki kaikki kieliopit, onhan johdostyyppi äärettömän produktiivinen.

Neljännän infinitiivin esimerkistö on paljolti vanhan kierrättämistä, saman lauseen muunnelmia. Infinitiivin nominatiivia valaisee yleisimmin lause *x:n on nyt meneminen ~ lähteminen tai x:n on meneminen sinne* (mm. Kettunen ja Vaula 1946: 101; Penttilä 1963: 642; Atkinson 1969: 98; Ikola 1976: 69; Karlsson 1982: 188). Samassa yhteydessä esitellään myös *käydä*-verbiin liittyviä infinitiivejä, ja tällöin lauseet ovat geneerisiä: *Niinkin käy sanominen, Ei käy kieltäminen*.

Infinitiivin partitiivimuotona on useimmiten *menemistä* tai *luottamista*, ja esimer-

kit ovat geneerisiä kielto- ja kysymyslauseita: *Sinne ei ole menemistä, Onkohan sinne menemistä, Häneen ei ole luottamista (~ uskomista)* jne. (Ks. Atkinson 1969: 98; Stenberg 1971: 172; Setälä 1973: 117–118; Sadeniemi 1975: 106; Ikola 1976: 69; Karlsson 1982: 188.) Harvoin poikkeuksin kieliopit esittelevät myös ilmaustyyppin *x lukee lukemistaan*.

Kielioppien esimerkistössä 4. infinitiivin nominatiivin sisältävä rakenne (*on meneminen*) on yleensä genetiivisubjektillinen ja merkitykseltään nesessiivinen. Partitiivimuodon (*ei ole menemistä*) kontekstina on geneerinen lause, ja rakenteen voi korvata modaaliverbin (*saada* tai *voida*) ja 1. infinitiivin ketjulla: *Sinne ei ole menemistä = Sinne ei saa ~ voi mennä*. Lauseopin arkistossa neljättä infinitiiviä edustavat rakenteet (yhteensä 45) ovat lähes kaikki merkitykseltään modaalisia ja neljä viidennestä on geneerisiä lauseita (IPK 1989: 431–433). Myös ne nykykielioppien esimerkkilauseet, jotka ovat peräisin kansanrunoudesta tai sananlaskuista, ovat subjektittomia: *Sitä kuusta kuuleminen, jonka juurella asunto* (Stenberg s. 172, Setälä s. 117); *Ei koiraa karvoihin katsomista* (Kettunen ja Vaula s. 101, Stenberg s. 172, Setälä s. 118). Geneerisiä sananlaskuesimerkkejä on myös Lauri Hakulisella (1979: 588).

Neljäs infinitiivi on kirjasuomessa korvautunut muilla ilmauksilla, ja murteissa lie-
nee käynnissä eloonjäämistäistelu. Puoliaan

pitävät tiukasti vanhat kansanviisaudet, jotka tarttuvat mieleen oppikirjoista ja korva-kuuloltakin. Innovatiivinen saa niistä analogiamallin uusiokäyttöön, kuten päivälehtien sivuilta silloin tällöin silmiin osuvat rakenteet osoittavat (*Jos tilastoja on uskominen, Sikäli kuin laskelmiin on luottamista* ym.). Neljäs infinitiivi säilynee jonkinlaisena reliktiinä, joka sopii tyylin sävyttimeksi. Sananlaskujen perusteella voisi olettaa sen käytön olleen laajempaa muutaman sadan vuoden takaisessa suomessa. Muodon tuntevat jo 1600-luvun grammatikot (esim. *lukeminen, toivottaminen*), joiden mukaan kyseessä on *luettapa* ym. -muotoihin rinnastuva partisii-pin futuuri (Petraeus 1649: 38; Martinius 1689: 64). Vhael (1733: 44–45) puolestaan toteaa, että *olla*-verbiin liittyvä deverbali-johdos (»Derivativum Verbalium») ilmaisee välttämättömyyttä aivan kuten latinan gerundi: *kirjoittaminen on / scribendum est*.

2. AGRICOLA JA 1600-LUKULAISET

Vanhan kirjasuomen *minen*-johdoksia on tutkittu jonkin verran. Silva Kiuru (1988: 174–175) on esitellyt Agricolan nesessiivisiä *on tekeminen* -rakenteita ja arvellut tällaisia käytetyn Agricolan tuntemissa murteisissa. Olen itse todennut, että Agricolan 4. infinitiivit ovat yleisesti subjektittomia ja toimivat ns. siirtymäfraaseina (Forsman Svensson 1990: 48). 1600-luvun saarnakirjallisuudessa *minen*-johdosten infinitiivikäyttö on harvinaista ja esiintymät niin ikään usein siirtymäfraaseja: *Seuraavaksi / Kolmanneksi on tietäminen ~ vaarinottaminen* – (Forsman Svensson 1992: 62). Saarnakirjailijoilta en ole löytänyt näytteitä 4. infinitiivin partitiivista. Sitä vastoin asetusten suomennoksista löytyi pari tapausta (ks. Forsman Svensson 1992: 63), samoin yksi kiistaton esiintymä Gabriel Tammelinuksen käännöksestä Pyhät Tutkistelemuxet (1688: 49): *Ei Luoduilda ole yhtän Rackautta jällens toiwomista* – .

Sekä Agricolan teksteistä että 1600-luvun saarnoista tapaa ilmaustyyppiä *x:llä on (~ ei ole) jotakin ~ paljon ~ muuta tekemistä* (Forsman Svensson 1990: 55), jossa *minen*-johdos esiintyy substantiivina. Substantiivi- ja infinitiiviesiintymien välinen rajankäynti voi tosin olla hankalaa, kuten tuonnempana ilmenee.

Nyky-suomen reliktinomaiset 4. infinitiivin esiintymät — esim. oppikirjojen sananlaskut — ovat selvästi vanhaa perua. Agricola ja monet 1600-lukulaiset tuntevat nominatiiviasuisen infinitiivin, mutta tekstien partitiivimuodot ovat yleensä selviä substantiiveja. Saivatko kirjoittajat mallin aikansa puhekielestä (kansanmurteista) vai perustuu-ko rakenteen käyttö kirjalliseen traditioon ja ehkä latinan vaikutukseen (vrt. Forsman Svensson 1990: 48)? Oliko rakenne ylipäänsä tavallinen vanhassa kansankielessä? Kuuluiko se normaaliin kielenkäyttöön muiden nesessiivirakenteiden synonyymina vai oliko sillä erikoistehtävä?

3. FLORINUKSEN SANANLASKUT

Olen käynyt läpi Henrik Florinuksen toimittaman sananlaskukokoelman (1702), joka on kolmen pappismiehen yhteistyön tulos. Keruun aloitti 1600-luvun puolivälissä Laurentius Petri, työtä jatkoi hänen poikansa Gabriel Tammelinus ja tämän kuoltua Henrik Florinus. Keräilijät asuivat ja toimivat Turussa, Tammelassa, Lohjalla, Paimiossa ja Kemissä, joten sananlaskuissa kuvastuu ennen kaikkea Lounais-Suomen ja Hämeen vanha kansankieli. Vertailun vuoksi kävin läpi *Formulae puerilium colloquiorum* -vihkosien (1644), latinakoulun keskusteluharjoitukset, joiden Sulo Haltsonen (1959: 472) on arvel- lut jossakin määrin edustavan tuon ajan turkulaista koulukieltä. Idiomaattiselta sanailu- tuntuu, ja suomennos poikkeaa useassa koh- din lähteistään. Infinitiivitapausten ohella kirjasin kummastakin tekstistä myös *on / ei*

ole tekemistä -rakenteet. Kuten jo edellä kävi ilmi, kyseinen rakenne on saarnoissa melko yleinen, eikä *mistA*-muodon substantiivius ole aina kiistaton. Jos tämällytyypisiä ilmauksia on runsaasti myös »puhekielisisä» teksteissä, ne ovat päätyneet saarnateksteihin 1600-luvun puhesuomesta.

Florinuksen kokoelmasta löytyi kaikkiaan 14 sellaista sananlaskua, joissa on 4. infinitiivi (mukana pari toisintoa). Infinitiivi-esiintymiä kertyy huomattavasti enemmän, koska sananlasku rakentuu usein antiteesille (esim. kahden merkitykseltään vastakkaisen verbin infinitiivit). Olen ryhmittänyt 4. infinitiivin sisältävät rakenteet nominatiiveihin (1–7) ja partitiiveihin (8–12) ja osoittanut toisinnot a- ja b-lausein.

4. infinitiivin nominatiivit:

- (1) a. Coto paha *muistaminen*; pito hyvä *jättäminen*.
b. Pito hyvä *jättäminen*; Coto paha *muistaminen*.
- (2) Cuningasta *cuuleminen*; Herroja *cumartaminen*.
- (3) a. Hyvä, paha *pitäminen*; tehdyt caupat *kijttämiset*.
b. Tehdyt caupat *kijttämiset*, hyvät pahat *pitämiset*.
- (4) Joki väärä *soutaminen*, noroniemä *noutaminen*.
- (5) *Näkemiset* luodut päiwät, tehdyt kengät *Kiscomiset*.
- (6) *SAlamiset* luodut lapset.
- (7) Sitä hijttä palwellan, eli, *cuuleminen*, jonga Hijden helman alla, ollan.

4. infinitiivin partitiivit:

- (8) Ei Carhua witzalla *lyömist* ole.
- (9) Ei coira carwan *catzomista* ole.
- (10) Ei ole Ämmän *ähkymistä*, cosca on Äijän pää sylisä, Äijän parta parmoilla.
- (11) Ei saadusa *saamista* ole.
- (12) Ei syödysä *syömistä* ole.

Kielioppien sananlaskuesimerkkien mallit löytyvät Florinukselta, näyte 9 lähes nykyversionsa kaltaisena. Jos näytteestä 7 jättä pois Florinuksen mukaan ottamat vaihtoehdot-

set osat, toteamus kuuluu: *Sitä hiittä kuuleminen*, jonka hiiden helman alla. Tästä ei ole pitkä harppaus tuttuun kansanviisauteen *Sitä kuusta kuuleminen*, jonka juurella asunto.

Sananlaskut ovat mietelmiä tai universaaliohjeita ja niin ollen geneerisiä lauseita. Florinuksen nominatiivitapauksissa *olla*-verbi on aina heittynyt, partitiiveissa jostakin syystä säilynyt (vrt. *Ei koiraa karvoihin katsomista*). Nykylukijan huomio kiintyy monikollisiin infinitiiveihin (*kiittämiset*, *näkemiset*, *kiskomiset*, *salaamiset*, *pitämiset*), joita on niin paljon, ettei kyseessä ole vain satunnainen ilmiö. Kuten näytteestä 3 ilmenee, yksikkö ja monikko saattavat vaihdella saman mietelmän toisunnoissa: *pitäminen* – *pitämiset*. Jos *pitäminen* (3a) on infinitiivi, onko monikollinen *pitämiset* (3b) myös infinitiivi vai kenties substantiivi? Tässä taas esimerkki vanhan suomen rakenteiden analysointiongelmista. Näytteiden 11 ja 12 partitiivin voinee tulkita yhtä hyvin infinitiiviksi (*Ei saatua voi enää saada*) kuin substantiiviksi (*Ei saadussa ole enempeä saatavaa*).

Florinuksella on toistakymmentä sellaista *mistA*-muotoa, joita ei voi katsoa infinitiiveiksi. Kun esiintymät ovat objekteja (esim. *Muuta mies catu; ei nuorta naimistans; eikä warhain nousemistans*), niiden substantiivius on kiistaton. Subjekteiksi katsottavat esiintymät (13, 14) puolestaan tulevat lähelle infinitiivitapauksia (vrt. näytteitä 10–12):

- (13) Kyllä Sielun *seulomista*, Ruumin rumista töistä.
- (14) Älä itke ilman syytä, kyllä syysä *itkemistä* waiwasa *walittamista*.

Näiden sananlaskujen (13, 14) rakenteet muistuttavat saarnojen *on tekemistä* -tapauksia (*olla*-verbi on tosin heittynyt toisin kuin saarnoissa): *sielulla on ~ riittää seulomista*, [*oikeassakin*] *asiassa on kyllin itkemistä*. Samaan kategoriaan kuuluvat myös kaikki ne *mistA*-muodot, jotka esiintyvät *Formulae puerilium colloquiorum* -dialogeissa (15–18); nominatiiveja tekstissä ei ole.

▷

- (15) Minulla on jotakin cansas *puhumist.* / Est quod tecum loquor./ Jagh hafwer nogot tala medh tigh. I3a
- (16) Ongo minun sijhen *tekemist?* / Ecquid mea refert? / Gäller thet migh vppå? I3b
- (17) Ei minulla ole mitän *tekemist.* Nihil est quod agam./ Jagh hafwer doch intet göra. I6b
- (18) Mitä sinulla on *toimittamist.* / Quid negotij est:/ Hwadh är til at beställandes? K6b

4. LOPUKSI

Sananlasku kiteyttää mietelmän tai normin, ja jo tiivis sanamuoto helpottaa muistamista. Neljäs infinitiivi on käyttökelpoinen mm. siksi, ettei sen merkitys hämääri elliptisesäkään rakenteessa: *olla*-verbi voi huoletti heittyä. Myös monikkomuodoilla voi vanhoissa sananlaskuissa olla mnemotekninen funktio: jos objekti on monikossa, infinitiivi on samoin monikossa. Neljännen infinitiivin sisältäviä rakenteita on Florinuksen kokoelmassa suhteellisen runsaasti. Rakenteella oli ilmeisesti vakiotehtävä kansanviisauksien ilmaisimena, mihin tehtävään synonyymiset rakenteet eivät olleet yhtä luontevia. Neljännen infinitiivin sopivuus geneerisiin ohjeisiin ja normeihin selittää sen, että esiintymiä on yllättävän runsaasti Cullaisessa Kiriassa (1670), Erasmusuksen käytösoppaan suomenoksessa. Mieltymys rakenteen käyttöön kuvastaa tietenkin myös suomentajan idiolektia. Kalevalan morsiamenopastusrunon (23. runo) alkupuolelta löytyy neljäntäkymmentä säettä, joissa on geneerinen ja yleensä myös elliptinen 4. infinitiivin sisältävä rakenne (esim. säkeet 55–78, 247–250).

Myös ilmaus *x:llä on (jotakin) tekemistä* oli käytössä 1600-luvun puhekielessä, kuten sananlaskut ja koulupoikien keskusteluharjoitukset osoittavat. Tällä rakenteella oli paikkansa normaalissa interaktiossa, ja se sopi eri konteksteihin (vrt. käänösvastineita). Nykysuomessa voisimme tilanteen mukaan käyttää vaikkapa ilmauksia *Minulla on*

sinulle asiaa (= 15), *Koskeeko asia minua?* (= 16), *Minulla ei ole mitään tekemistä* (= 17), *Mitä asiaa sinulla on?* (= 18). Tällaisilla ilmauksilla oli käyttöä myös 1600-luvun saarnakielessä. ■

PIRKKO FORSMAN SVENSSON
Umeå universitet, 90187 Umeå, Sverige

LÄHTEET

- ATKINSON, J. 1969: A Finnish Grammar. Third edition. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- FLORINUS, Henrik 1702: Wanhain Suomalaisen Tawaliset ja Suloiset Sananlascut. Turusa. Näköispainos. SKST 459. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 1987.
- Formulae puerilium colloquiorum. Stocholmiae 1644.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1990: Vanhan kirjasuomen teonnimistä ja teonnimirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 5. Stockholm University.
- 1992: Vanhan kirjasuomen nominaalirakenteista. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 8. Stockholm University.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HALTSONEN, SULO 1959: Koulupoikien suomea 1600-luvulla. – Verba docent. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959 s. 468–491. SKST 263. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1976: Suomen kielioppi ja oikeakielisyysopas. – Nykysuomen käsikirja. Neljäs painos. Weilin+Göös, Helsinki.
- IPK 1989 = Ikola, Osmo – Palomäki, Ulla – Koitto, Anna-Kaisa: Suomen murtei-

- den lauseoppia ja tekstikielioppia. SKST 511. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kalevala = Lönnrot, Elias: Kalevala. WSOY, Porvoo 1941.
- KARLSSON, FRED 1982: Suomen peruskielioppi. SKST 378. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pieksämäki.
- KETTUNEN, LAURI – VAULA, MARTTI 1946: Suomen kielioppi sekä tyyli- ja runonopin alkeet oppikouluille ja seminaareille. Viides painos. WSOY, Porvoo.
- KIURU, SILVA 1988: Agricolan teonnimijohdosten erikoispiirteitä. – Esko Koivusalonen (toim.), Mikael Agricolan kielioppi s. 133–179. Tietolipas 112. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: Hodegus Finnicus. Holmiae. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: Suomen kielioppi. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: Linguae Finnicae brevis institutio. Aboae. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- SADENIEMI, SALME 1975: Suomen kielen oppikirja iltaoppikouluja ja aikuisopetusta varten. Weilin+Göös, Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1973: Suomen kielen lauseoppi. Tarkistanut Matti Sadeniemi. Kuudestoista painos. Otava, Helsinki.
- STENBERG, ANNE-MARIE 1971: Finsk satslära för skolornas högre stadier och för självstudier. Söderströms, Helsingfors.
- TAMMELINUS, GABR. L. 1688: Pyhät Tutkistelmuxet. Turusa.
- TURUNEN, AIMO 1977: Pähkinänsydän. Äidinkielen kielioppi 5.–9. kouluvuosi. WSOY, Porvoo.
- VHAEL, BARTHOLDUS G. 1733: Grammatica Fennica. Aboae. Näköispainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1968.
- WHITE, LEILA 1993: Suomen kielioppia ulkomaalaisille. Finn Lectura, Helsinki.

KIELIOPPITYÖRYHMÄN MIETINTÖ JA UUSI OPETUSSUUNNITELMA — AIKA ENNEN JA JÄLKEEN

KIELIOPPIA OPISKELEMASSA

Nautin aikani koulussa lauseenjäsennyksestä. Se oli yhtä kiihottavaa kuin algebran yhtälöt tai trigonometriset funktiot. Jännitys piili siinä, ettei koskaan voinut olla lopputuloksesta varma, sitä odotti aina hankalampia

lauseita ja ihmeellisempiä ratkaisuja, sillä yksiselitteinen ratkaisu oli aina löydettävissä.

Yliopistossa ongelmat monimutkaistivat. Silloin joutui todella tarkastelemaan lauseita ja niiden osasia milloin tiukasti muotoon nojautuen, milloin semanttisia syvyyksiä luodaten: yhtenä lukukautena vietämin